

بررسی انتقادی معنا شناختی جهان بینی قرآنی در کتاب خدا وانسان

درقرآن، دکتر توشیهیکو ایزوتسو

A Critical Study of the Semantics of the koranic
weltanschauung in the Book of GOD AND MAN IN
THE KORAN by Toshihiko Izutsu

دراسة نقدية للنظرة الدلالية للعالم في كتاب الله في الإنسان في القرآن

للدكتور توشيهيكو ايزوتسو

الدكتور رضا كامل الموسوي^(١)

Dr. Ridha Kamil Almusawi

الدكتور صلاح محمد علي جلوخان^(٢)

Dr. Salah Muhammad Ali

الخلاصة

القرآن كتاب سماوي حمال أوجه؛ يمكن أن يُقرأ عديد القراءات: الفلسفية واللاهوتية والاجتماعية والنحوية والتفسيرية إلخ... إنّ البحث يستعرض سؤال القيم والحوار الثقافي؛ طرحه واحد ياباني من خارج تمركز الثقافة الإسلامية ومركزية الثقافة الغربية، إنّه توشيهيكو ايزوتسو (Toshihiko Izutsu)

١- بيت الحكمة/ ridha@elearning.abu.edu.iq

٢- جامعة اهل البيت - /كلية العلوم الإسلامية.

(١٩٩٣-١٩١٤) وكتابه الله والإنسان في القرآن، علم دلالة الرؤية القرآنية للعالم الذي قدّم فيه رؤية خاصة لقراءة القرآن. فجمع بين المنهج الغربي الصنع والنصّ العربي المولد؛ لسانا وبيانا في تفاعل ثقافي وإنساني معتبرا أنّ مشكلات المعنى والدلالة قديمة وإن علينا ان نعتد منهاجاً جديداً أساسه المقاربة الدلالية كمنهج لساني محايث (Immanence) في قراءة النصّ داخليا؛ فكان الاهتمام بالقرآن بمنهجية علمية هي: علم الدلالة: دراسة تحليلية للمصطلحات المفتاحية الخاصة بلغة تتطلع للوصول في النهاية إلى إدراك مفهومي لـ "رؤية العالم" الخاصة بالناس الذين يستعملون تلك اللغة.

إشكالية البحث التالي تتمثل في سؤال جوهري: كيف استلهم توشيهيكو إيزوتسو المنهج الدلالي ليقراء النصّ القرآني، وكيف حدد الكلمات الأكثر أهمية حسب رؤية العالم للناطقين باللغة العربية، وهو يغفل الرؤيا التاريخية؟ وما العوائق الابستمية التي يمكن رصدتها وتسجيلها وتقديم دراسة نقدية لها. وقد خرج الباحث باستنتاجات منها:

- ١- إن النصّ القرآني لا تنضب دلالاته، ويتجدد بالقراءة، وبالمقاربات المختلفة.
 - ٢- ان ما مثلته تجربة الياباني توشيهيكو إيزوتسو، يكمن في الاستفادة من علم الدلالة كعلم غربي حديث في قراءة النصّ القرآني قراءة لغوية داخلية محايثة وبنوية.
 - ٣- ان كل الذين كتبوا عن هذا البحث الياباني اثنوا عليه دون تقديم مقارنة نقدية ومتبعة لكلّ مباحث الكتاب.
 - ٤- يتأطر عمل الباحث في إطار الميتانظرية (metatheory)، وقد توقف عند مساءلة عناصر بناء النظرية من عدم التناقض والانسجام والتجريد والتعميم والصورنة.
- الكلمات المفتاحية:** القرآن، توشيهيكو إيزوتسو، كتاب الله والإنسان في القرآن، علم الدلالة، الرؤية القرآنية للعالم.

Abstract

The Qur'an is a heavenly book with multiple readings; It can be read philosophically, theologically, socially, grammatically, exegetical, etc...

The research reviews the question of values and cultural dialogue, posed by a Japanese person outside the centralization of Islamic culture and the centrality of Western culture, it is Toshihiko Izutsu 1993-1914 and his book God and Man in the Qur'an, the Semantics of the koranic weltanschauung which he presented a special vision for reading the Qur'an. Arabic-born craftsmanship and script; A tongue and a statement in a cultural and human interaction, considering that the problems of meaning and semantics are old, and that we must adopt a new approach based on the semantic approach as an immanence linguistic approach in reading the text internally. Eventually to my conceptual realization of the "worldview" of the people who use that language.

The problem of the following research is a fundamental question: How was Toshihiko Izutsu inspired by the semantic method to read the Qur'anic text, and how did he identify the most important words according to the world's vision of Arabic speakers, while he ignores the historical vision? What are the epistemic obstacles that can be monitored, recorded and presented critically?

The researcher came out with conclusions, including:

1- The Qur'anic text is inexhaustible, its connotations are inexhaustible, and it is renewed by reading and using different approaches

2- What the Japanese experience of Toshihiko Izutsu represented, lies in making use of semantics as a modern Western science in reading the Qur'anic text, an internal, immanent and structural reading.

3- All those who wrote about this Japanese researcher praised him without providing a critical and follow-up approach to all the topics of the book.

4- The researcher's work is framed within the framework of metatheory, and he stopped at questioning the elements of building theory such as non-contradiction, harmony, abstraction, generalization and imagery.

keywords: The Qur'an, Toshihiko Izutsu, The Book of God and Man in the Qur'an, Semantics, Qur'anic vision of the world

چکیده:

قرآن کتابی آسمانی است که چند روی دارد. قرائت های زیادی را می توان خواند: فلسفی، کلامی، اجتماعی، دستوری، تفسیری و غیره... این تحقیق به بررسی مسئله ارزش ها و گفت و گوی فرهنگی می پردازد که توسط یک ژاپنی از خارج از تمرکز فرهنگ اسلامی و فرهنگ اسلامی و مرکزیت فرهنگ غرب مطرح شده است، توشیهیکو ایزوتسو ۱۹۹۳-۱۹۱۴ و کتاب او خدا و انسان در قرآن، معناشناسی بینش قرآنی جهان که در آن دیدگاه خاصی برای خواندن معانی قرآن در معناشناسی ساخت غرب را با متن عرب زاده ترکیب کرد و زبان و بیان در تعامل فرهنگی و انسانی ارائه کرده است.

ما باید رویکرد جدیدی بر اساس رویکرد معنایی به عنوان روش شناسی زبانی برای خواندن درونی متن در انجام مطالعه قرآن روشی که و متکی بر معناشناسی اتخاذ کنیم. تا به تحلیل واژه های کلیدی مختص زبانی پردازیم و در نهایت به درک مفهومی «جهان بینی» افرادی که از آن زبان استفاده می کنند دست یابیم.

مشکل تحقیق زیر یک سؤال اساسی است: توشیهیکو ایزوتسو چگونه از روش معنایی برای خواندن متن قرآن الهام گرفته است و چگونه مهمترین کلمات را بر اساس بینش جهان برای عرب زبانان شناسایی کرده است، در حالی که از این موضوع غفلت می کند. چشم انداز تاریخی؟
مهمترین نتایجی که پژوهنده در این مطالعه بدست آمده از این قرار است:

۱. متن قرآنی تمام نشدنی و مفاهیم آن تمام نشدنی است و با خواندن و استفاده از رویکردهای مختلف تجدید می شود.
۲. آنچه تجربه ژاپنی توشیهیکو ایزوتسو نشان داد، استفاده از معناشناسی به عنوان یک علم مدرن غربی در قرائت متن قرآنی، قرائتی درونی، درونی و ساختاری است.
۳. تمام کسانی که در مورد این محقق ژاپنی نوشته اند، بدون ارائه رویکردی انتقادی و پیگیری به تمامی موضوعات کتاب، از او تمجید کردند.
۴. کار محقق در چارچوب فرانظریه قرار می گیرد و در زیر سؤال بردن عناصر نظریه ساختمان مانند عدم تناقض، هماهنگی، انتزاع، تعمیم و تصویرسازی توقف کرده است.

کلید واژه: قرآن، توشیهیکو ایزوتسو، کتاب خدا و انسان در قرآن، معناشناسی، جهان بینی قرآن

مقدمه

کتاب مورد نظر در این مقاله پژوهشی با عنوان: خدا و انسان در قرآن، معناشناسی نگاه قرآن به جهان است. GOD AND MAN IN THE KORAN: Semantics of the koranic weltanschauung.

اولین بار در سال ۱۹۶۴ توسط موسسه مطالعات فرهنگی و زبانشناسی دانشگاه کیو در توکیو به زبان انگلیسی منتشر شد. نه سال پس از درگذشت وی در سال ۱۹۹۳، چاپ دوم آن نیز در سال ۲۰۰۲ به زبان انگلیسی در مالزی منتشر شد و توسط استاد دکتر عیسی علی العکوب به عربی ترجمه شد و ترجمه آن توسط دارالملتقا در حلب منتشر شد. سوریه ۲۰۰۷، و ترجمه دیگری از این کتاب با عنوان: خدا و انسان در قرآن، معناشناسی بینش قرآنی جهان، تهیه شده توسط دکتر هلال محمد الجهاد، به نمایندگی از سازمان عرب ترجمه در سال ۱۳۸۶ که در این تحقیق مورد تایید قرار گرفته و قبل از عربی در ایران با عنوان (خدا و انسان دارالقرآن: معانی شناسی جهان بینی قرآن) به فارسی ترجمه شده است، بین سالهای ۱۹۶۲ و ۱۹۶۳ در تفکر و تفکر تفکر از یک سو و گفتگو و بحث از سوی دیگر نضج یافته.

پیشینه تحقیق:

از جمله اثری که به تحقیق ما مرتبط است، مقاله نقد و بررسی درون دینی مدعای رویایی بودن زبان قرآن کریم، نوشته علی غضنفری و ریحانه پورخلیلی که در آن دو پژوهنده با دیدی موشکافانه به تحقیق در مطالعات و مباحث قرآنی پرداخته شود، می توان به این مهم دست یافت که غالب مطالعه خود، با روش تحلیلی - توصیفی انجام شده است، با مد نظر قرار دادند و شیوه انتقال معنا در قرآن کریم چگونه

می باشد و خداوند متعال در قرآن کریم به چه زبانی با مردم سخن گفته است در جهت اثبات واقعی بودن زبان قرآن کریم، به نقد و بررسی ناقص آلوده و آیات قرآن کریم به عنوان یکی از ادله درون دینی مدهای روپایی بودن زبان قرآن کریم پرداخته شده اند (۳) از جمله آثاری که همچنین با تحقیق ما رابطه ای دارد، مقاله نقد روش شناختی ایزوتسو در باب تشخیص مفاهیم کلیدی قرآن.

(در مورد پژوهی تطبیقات کلامی) نوشته علیرضا کاوند که در آن پژوهنده سعی کرد در تحقیق خود که با رویکرد توصیفی-تحلیلی صورت گرفته، روش ایزوتسو در تحلیل مفاهیم کلیدی قرآن، دارای نواقصی و در برخی موارد، نتایجی ناصواب را وتوانست به نتایج زیر دست یابد:

۱. مفهوم اصلی و مرکزی در گفتمان قرآنی، که از نظر ایزوتسو مفهوم توحید است، برای فهم محور اصلی آیات، مکفی وقانع کننده نیست و رویکرد ایزوتسو از حیث مضمون، نکته جدیدی به مطالعات قرآنی نیفزوده است.

۲. تحلیل ایزوتسو از مسأله (خلق و کفر)، صرفاً ارائه خوبی از ادله فرقه های متخاصم است و در واقع تحلیل های دقیق و متمایز استدلال های مفسران است. وی، هیچ چیز جدیدی به مفاهیم کلیدی ای ن قضا به اضافه نکرده است و صرفاً این مفاهیم را ماهرانه و خوب استخراج کرده است. او این مسأله را با دیدگاه مستقل، نتیجه گیری نکرده و نظری را بر نظر دیگر ترجیح نداده است (۴).

۱- شرق شناسی و قرآن:

شرق شناسی جنبشی است که در گذشته به عربی و متن قرآنی توجه داشت و پس از بمب گذاری ۱۱ سپتامبر، قرائت های این متن قرآنی را افزایش و حتی چند برابر کرد، پژوهشگر ژاپنی را می یابیم که علاقه مند به تفکر شرقی و عرفانی است که از ابزارهای زبانی در خواندن متن استفاده می کند و در طبقه بندی آن بین کسانی که آن را مستشرق/عرب می دانند و برخی آن را از گروه مستشرقان خارج می کنند اختلاف نظر دارند (۵).

۳- نقد و بررسی درون دینی مدعای روپایی بودن زبان قرآن کریم علی غضنفری "ریحانه پورخلیلی، نقد و بررسی درون دینی مدعای روپایی بودن زبان قرآن کریم علی غضنفری" ریحانه پورخلیلی، فصلنامه مطالعات قرآنی، سال هشتم، شماره ۲۹، بهار ۱۳۹۶: ص ۹۳-۱۱۶.

۴- نقد روش شناختی ایزوتسو در باب تشخیص مفاهیم کلیدی قرآن (در مورد پژوهی تطبیقات کلامی)، مجله پژوهش دینی شماره ۴۲، بهار و تابستان ۱۴۰۰: ص ۱۷۵-۱۵۷.

۵- ر. ک: عیسی العاکوب، دُرُسُ اِيزوتسو القرآني في مرآة عربية، مجلة مجمع اللغة العربية بدمشق، ص. ۱۱۹، يُنظر: عبد الرحمن حلي، المرجع السابق، ص. ۸.

۲- مقدمه ای بر توشیهیکو ایزوتسو: **Toshihiko** (1914-1993)

Izutsu

توشیهیکو ایزوتسو در سال ۱۹۱۴ در توکیو در ژاپن به دنیا آمد و در مؤسسه مطالعات فرهنگی و زبان‌شناسی دانشگاه کیو (Keio) در توکیو (۱۹۵۴-۱۹۶۸) و همچنین به تدریس و سخنرانی در مؤسسه سلطنتی مطالعات فلسفه در تهران، ایران کمک کرد. و در مؤسسه مطالعات اسلامی در دانشگاه مک‌گیل (McGill) در مونترال، کانادا تدریس کرد.

او استاد ممتاز و عضو آکادمی ژاپن بود^(۶). از آنجا، تعدد وابستگی‌ها و مشارکت‌های علمی او از طریق اصطکاک فرهنگی و سفر بین بسیاری از کشورها ظاهر می‌شود.

او دارای استعداد و توانایی‌های مشخصی در یادگیری زبان بود و زبان‌های زیادی از جمله: عربی، انگلیسی و روسی را آموخت.^(۷) و از مهمترین آثار او می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱- خدا و انسان در قرآن: مطالعه معنایی دیدگاه قرآن درباره جهان (توکیو: ۱۹۶۴)

۲- اصطلاحات اخلاقی دینی در قرآن، جلد ۲ (مونترال: ۱۹۶۶)

۳- مفهوم ایمان در الهیات اسلامی (توکیو: ۱۹۶۵) Concept of Belief in Islamic Theology.

۴- بررسی تطبیقی مفاهیم اصلی فلسفی در تصوف و تائوئیسم (۱۹۸۴) Sufism and Taoism: A Comparative Study of Key Philosophical Concepts

۵- زبان و جادو (۱۹۵۶) Language and Magic (۱۹۵۶)

گفته می‌شود که او در اواخر عمرش به تصوف نزدیک شد، زیرا فرهنگ ژاپنی اجازه می‌دهد همزمان بیش از یک دین را بپذیرد.^(۸)

۳- مراجع شناختی؛ زبان از ارتباطات تا فرهنگ

۳-۱ بینش قرآنی بین رؤیت کیهانی و جهان بینی:

زبان تبدیل به فرآیندی روایی برای یک ملت یا یک فرهنگ فرهنگ‌ها می‌شود، تا جایی که فرهنگ از طریق زبان شکل می‌گیرد، زبان در یک فرهنگ بازآفرینی می‌شود و به چشم‌اندازی برای درک جهان تبدیل می‌شود. اگر ملتی مانند ملت عرب، ملتی با بیان و شعر است، قرآن با اعجاز زبانی بیانیه آن را

۶- ر. ک: عبد الرحمن حللی، منبع قبلی، ص ۷.

۷- حسین، عبدالرحمن عبید، القرآن الکریم والمفاهیم الأساسية: دراسة في تطبيقات ایزوتسو الکلامية، الجامعة الإسلامية العالمية - مجمع البحوث الإسلامية (پاکستان)، مج ۴۸، ع ۲۰۱۳، ص ۴۰.

۸- کمال مصطفی، أحمد هداية الله زركشي، منبع قبلی، ص ۹۹.

دراسة نقدية للنظرة الدلالية للعالم في كتاب الله في الإنسان في القرآن للدكتور توشيهيكو ايزوتوسو
به چالش کشیده است. و اگر کلمه بینایی کیهانی را رمزگشایی کنیم متوجه می شویم که از دو کلمه
بینایی و کیهانی تشکیل شده است.

در مورد بینایی این است: " بیان دیدگاه عقلانی است که انسان نسبت به هستی و انسان دارد و با
شکل گیری بینش اعتقادی او بیگانه است.، با توجه به این نکته: کیهان و کیهان نباید با هم اشتباه
گرفته شوند و اگر نسبتی با جهان دارند، اولی مربوط به جستجوی قوانین کلی پدیده های کیهانی در
سطح ظهور و ماهیت آن است. رابطه بین آنها که به «کیهان شناسی» معروف است، در حالی که
دومی نمادی از بعد دینی است و در باور و اندیشه انسان نسبت به اصل هستی تجلی می یابد." (۹)
بینش جهان در نتیجه آموزش، پرورش و فرهنگی که فرد در آن زندگی می کند شکل می گیرد.، این
شکل گیری به صورت آهسته و تدریجی صورت می گیرد. و بسیاری از مردم به چگونگی شکل گیری
باورهایشان فکر نمی کنند و قدرت دفاع منطقی از آن را ندارند.

کارکرد اساسی جهان بینی برای فرد، کارکردی تبیین کننده است که از طریق آن جهان را می فهمد و
رویدادها و پدیده های آن را توضیح می دهد و با آن می فهمد که چرا فکر می کند و به گونه ای که فکر
می کند یا رفتار می کند. (۱۰) بر اساس این گزاره، مفهوم جهان بینی به تصویر و نمایشی نزدیک می شود
که افراد یا گروه ها از افراد مختلف شکل می دهند. بازنمایی ها از روان-جامعه شناسی سرچشمه می
گیرند، جایی که بازنمایی به عنوان شکلی از دانش تعریف می شود که به صورت اجتماعی ساخته شده
و به اشتراک گذاشته شده است، بر اساس یک بینش عملی که به ایجاد یک واقعیت مشترک برای یک
گروه اجتماعی کمک می کند. (۱۱)

جهان بینی به معنای (World View) "مجموعه ای از ارزش ها، و ادراکات فرهنگی از جهان
است" که فرد از طریق اجتماعی شدن و ادراک از جهان، به تدریج فرهنگ جامعه خود و ارزش های
موجود در آن را به دست می آورد، و این بینش روح متمایز کننده هر سیستمی در نظر بگیرد. (۱۲)
لازم به یادآوری نیست که مفاهیم منتقل می شوند، زیرا مفهوم جهان بینی از حوزه فلسفه و دین به
سمت رسانه حرکت کرده و جایگاه مهمی در درس نقد ادبی به خود اختصاص داده است. لوسین

۹- الشيخ علي العبدو، الرؤية الكونية الإلهية، الدوافع والمناهج، مؤسسة الكوثر للمعارف الإسلامية، ط ۱، ۱۴۳۳، ص ۱۸.
۱۰- فتحي حسن ملكاوي، رؤية العالم عند الإسلاميين، إسلامية المعرفة، مجلة الفكر الإسلامي المعاصر، مج ۱۲، ص ۴۵۶،
۲۰۰۶، ص ۳.

11- «Le concept de représentation désigne « une forme de connaissance, socialement élaborée et partagée, ayant une visée pratique et concourant à la construction d'une réalité commune à un ensemble social ». voir: charles galand, édith salès-wuillemin, apports de l'étude des représentations sociales dans le Domaine de la santé. (paris: cairn.info, 2009) p3.

۱۲- عبد الله الرشدان، علم اجتماع التربية، دار الشروق (الأردن)، ۲۰۰۸ ص ۲۵۰.

گلدمن، منتقد ساختاری جامعه شناس، جهان بینی را این گونه تعریف می کند: مجموعه پیچیده ای از ایده ها، آرزوها و احساساتی که اعضای یک گروه انسانی (گروهی که در بیشتر موارد شامل وجود طبقه اجتماعی است) را به هم پیوند می دهد و آنها را در تقابل به سایر گروه های انسانی قرار می دهد. (۱۳)

۳-۲ فرضیه زبانی ساپیر وورف

در فرضیه ای ساپیر/ورف، هر زبان نمایانگر دیدگاه خاصی از جهان است که مختص خودش است. در نگاه این دو محقق، زبان هر جامعه ای، فرهنگ خود را تنظیم می کند، یعنی نحوه درک اعضای آن از واقعیت و چگونگی درک جهان را تنظیم می کند. بنابراین، طبق نظر ساپیر و وورف، تفاوت های بین دو زبان منجر به دو نوع مختلف ساختار فکری و عاطفی می شود. بنابراین، بین دو زبان خاص، دو دنیای متفاوت وجود دارد، و نه یک جهان که با دو مجموعه کلمات و اصطلاحات مختلف نامگذاری شده باشد. سیستم زبان شامل کلاس هایی است که در شبکه های چند سطحی روابط به یکدیگر مرتبط هستند. این مقوله ها ارزش واقعی خود را از تفاوت ها، تضادها و تفاوت های بین خود می گیرند و به این ترتیب، به واسطه خصلت دلخواه خود، پیوند بین دنیای مادی پیرامون ما و دنیای ذهنی درون ما را برقرار می کنند و اندیشه ما را سازماندهی و ساختار می دهند. و بینش خود را از جهان بسازیم. (۱۴)

۴- بین مبانی نظری و موانع معرفتی:

کتاب ایزوتسو شامل نه فصل است که با عنوان زیر برجسب گذاری شده است:
از سوال پایه تا سوال تقویم، جدلی است یا ایدئولوژیک؟ تصور فقدان ایدئولوژی در هیچ گفتمانی غیرممکن است، به دو دلیل عمده، همانطور که طه عبدالرحمن منطق دان مراکشی می گوید، هر ارتباطی یک ارتباط حججی است. او معتقد است که بدون استدلال ارتباط کلامی وجود ندارد و بدون ارتباط کلامی استدلال وجود ندارد...»^(۱۵)، علاوه بر این، سخنانی که توسط زبان حمل می شود، صرف نظر از اینکه چقدر بی طرفانه و عینی ادعا می کنند، نه شفاف و بی گناه هستند.

۱۳- میجان الرویلي، سعد البازعي، دليل الناقد الأدبي، إضاءة لأكثر من سبعين تيارا ومصطلحا نقديا معاصرا، المركز الثقافي العربي(المغرب)/(لبنان) ۳ ط، ۲۰۰۲، ص ۷۸.

14- Jean Dubois et alii, Dictionnaire de Linguistique et des Sciences du langage, Paris, Larousse, 1999, sous «Whorf-Sapir (hypothèse de)», p 511.

۱۵- طه عبد الرحمن، التواصل والحجاج، سلسلة الدروس الافتتاحية، الدرس العاشر، كلية الآداب والعلوم الإنسانية أغادير، مطبعة المعارف الجديدة(المغرب)، ص ۵.

۴-۱ معاشناسی به عنوان روش خواندن:

احمد عمر مختار معاشناسی را تعریف می‌کند و می‌گوید: «علمی که معنا را مطالعه می‌کند» یا «شاخه‌ای که شرایطی را مطالعه می‌کند که نماد باید داشته باشد تا بتواند معنا را حمل کند». (۱۶)

معاشناسی علمی «از نوع علم جهان‌بینی» است و از آنجا معاشناسی قرآنی به معنای بینش قرآنی جهان است که نوعی هستی‌شناسی/هستی‌شناسی، یعنی هستی‌شناسی جنبشی کلان‌بینی است. (۱۷)

علوم متعددی در آن اشتراک دارند، به ویژه انسان‌شناسی، روانشناسی، علوم اعصاب، و سایر علوم که تابع معنا هستند. (۱۸) در پی آن است که معاشناسی را به علم فرهنگ تبدیل کند (۱۹).

ایزوتسو توشیهیکو بیان می‌کند که تلاش برای روشن کردن مفهوم خود از معاشناسی، آن‌طور که من می‌فهمم، معاشناسی یک مطالعه تحلیلی از اصطلاحات کلیدی یک زبان است.، آرزوی آن این است که در نهایت به دو مفهوم «دیدن جهان» برسد. معاشناسی با این درک نوعی «علم دیدن جهان» است.

این پژوهش با ابزار تحلیل نظام مند مفاهیم فرهنگی که ملت برای خود تولید کرده و در مفاهیم غیرکلیدی زبان خود متبلور شده است، هدایت می‌شود. (۲۰)

از اینجا برای ما روشن می‌شود که علم معاشناسی از نظر ایزوتسو توشیهیکو علم کلاسیک معاشناسی با تحقیقات رایج آن در ادبیات علم نیست، بلکه تغییر آن است که از یک سو به پیوند آن با مفهوم جهان‌بینی و از سوی دیگر مفاهیم فرهنگی با اصطلاحات آن بستگی دارد؛ که هنوز اسرارآمیز است، آیا در فرهنگ عمومی قرار می‌گیرد یا حوزه مطالعات فرهنگی است؟ یا انسان‌شناسی فرهنگی این شفاف‌سازی چیزی است که در این ارجاعات مختصر که ایزوتسو تعریف خود را از معاشناسی توسعه یافته در تصور خود و در کتاب خود به کار گرفته است، کم است.

ایزوتسو توشیهیکو به دنبال ایجاد یک فلسفه شرقی بود که بتواند در میدان مقایسه و تعادل با فلسفه های غربی بایستد.. (۲۱)

می‌توانیم دیدگاه ایزوتسو توشیهیکو را در طرحی ارائه کنیم که ترکیبی از معاشناسی، معاشناسی فرهنگی، معاشناسی قرآنی و هستی‌شناسی است که از یک سو یکی از مباحث فلسفه است و از

۱۶- أحمد مختار عمر، علم الدلالة، عالم الکتب (مصر)، ط ۵، ۱۹۹۸، ص ۱۱.

۱۷- يُنظر: توشیهیکو ایزوتسو، منبع قبلی، ص ۳۲.

۱۸- يُنظر: توشیهیکو ایزوتسو، منبع قبلی، ص ۳۱.

۱۹- يُنظر: توشیهیکو ایزوتسو، منبع قبلی، ص ۵۱.

۲۰- يُنظر: توشیهیکو ایزوتسو، منبع قبلی، ص ۳۲.

۲۱- عیسی العاکوب، منبع قبلی، ص ۹۲.

سوی دیگر، علومی که می‌توانند در کشف نقش داشته باشند. با وجود اینکه می‌بینیم که این دایره المعارف و بین رشته ای بودن نیاز به تلفیق تلاش چندین محقق در رشته های مختلف دارد که در آینده نزدیک محقق نشده است.

اما محققانی وجود دارند که استدلال کرده‌اند که روش ترکیبی پیشنهادی ایزوتسو توشیهیکو نشان‌دهنده این است: رنگ جدید در درس قرآن را می‌توان تحولی عمیق در بیش از یک زمینه در علوم اسلامی تلقی کرد، زیرا به توسعه تفسیر عینی کمک می‌کند. روشها، از آنجایی که می‌توان آن را شکلی از درس بلاغت قرآن دانست و در چارچوب عالی خود، درسی برای فلسفه اسلامی است که قرآن به جهانیان عرضه می‌کند و روش شناسی تحول موجود در قرآن. یک و در عصر نزول آن تجسم یافته است. (۲۲)

شاید از نظر علمی، تفریق توصیفی است که مفاهیم و الگوهای مفهومی را مشخص می‌کند و سپس ایرادات و پیش از آن پاسخگویی معرفتی را روشن می‌کند. ماهیت مفاهیمی که نظریه توشیهیکو را تشکیل می‌دهد چیست؟

۴-۱-۱ رویکرد فوری:

شایان ذکر است که رویکرد آنی که زبان شناسی معاصر بر آن استوار شد و رویکرد ساختاری بر اساس آن زاده شد، نوعی مصادره در پژوهش است، زیرا بی واسطه بودن در واقع بر یک زمان فرضی استوار است که نماد آن نقطه ای در محور زمان است.

اما دامنه این نکته ممکن است یک روز، یک سال، یک دهه یا قرن ها، یا قرن ها یا قرن ها باشد. بی واسطه بودن تأیید زمان و یا نقض آن نیست، بلکه بیشتر درک ابعاد زمانمندی است، زیرا منطق صوری رویدادها را منعکس می‌کند، از آنجا که به نظر می‌رسد موقتی از یک سری نقاط موقتی تشکیل شده است، یعنی زمانی شامل موقتی است، بنابراین اگر موقتی به رویکردی تبدیل شود که ابعاد موقتی را با توجه به این واقعیت که شما موانع تکاملی را در دست دارید، در خود جای دهد، جانمایی در بوته هستی ذوب می‌شود. (۲۳)

۲۲- عبد الرحمن حللی، منبع قبلی، ص ۱۹.
 ۲۳- عبد السلام المسدي، التفكير اللساني عند العرب، الدار العربية للكتاب (تونس)، ط ۲، ۱۹۸۶، ص ۳۹.

۴-۱-۲ کلمه اصلی یا مرکزی (۲۴) Focus word

محقق بر این باور است که کلیدواژه‌هایی که شبکه مفهومی را تشکیل می‌دهند، واژه‌های شناخته شده در دوران جاهلیت هستند، بنابراین بازگشت به او تاریخی است، اما موضوع در بافت جدید و نظامی است که در آن وجود داشته است. تبدیل شود (۲۵)، وجود یک خدای برتر، یعنی خدا، در دوران جاهلیت شناخته شده بود، سپس تصور اعراب از خدای خود تغییر کرد.

پس چگونه توشیهیکو ایزوتوسو ژاپنی مهمترین کلمات را شناسایی کرد؟ سپس اصطلاح دیگری را برای ما قرار داد که همان کلمه - مرکز است که به این معناست: «منظورم از عبارت «کلمه - مرکز» یک کلیدواژه استثنایی مهم است که یک حوزه مفهومی خاص و نسبتاً مستقل را نشان می‌دهد. آیا این امر منجر به خودسری نسبی و احتمال می‌شود یا ضعف روش شناسی را آشکار می‌کند و در نتیجه خطا را توجیه می‌کند و پیشاپیش از آن عذرخواهی می‌کند؟ مفهوم "کلمه اصلی" یک مفهوم انعطاف پذیر است و اگر کلمه ای پیکرنندی شده باشد تا به عنوان "کلمه اصلی" در یک حوزه معنایی خاص عمل کند، این مانع از رفتار خود کلمه با قرار دادن یک کلمه کلیدی معمولی در یک فیلد دیگر یا زمینه های دیگر (۲۶).

همین امر نشان دهنده عدم قطعیت و قطعیت در روش شناسی انتخاب کلمه محوری برای گفته های اوست: «برای ما دشوار است که تصمیم بگیریم که آیا این کلمه، و نه دیگران، باید «مرکز» واقعی نظام به حساب بیاید. کلماتی که می‌توان برای آن نامزد کرد (۲۷).

۴-۱-۳ معنای اساسی و معنی رابطه

معنای اساسی یا واژگانی مصاحبه را به (Meaning Basic). ترجمه می‌شود، اما معنا رابطه ای یا متنی و این ترجمه ای از واژه انگلیسی (Relational Meaning) است، توشیهیکو ایزوتوسو بین معنای پایه و معنای رابطه ای تمایز قائل می‌شود که هر دو مفاهیم سیستماتیک معناشناسی هستند (۲۸)، مقصود از معنای اصلی، معنایی است که مجاور و ذاتی آن است و معنایی است مرتبط با سیاق و معنای مضاف، معنای اصلی است، بنابراین با کلمه کتاب بیانگر لفظ بسیط خارج از آن است. بافت

۲۴- الحمادي أحمدی، جوهر علم الدلالة في القرآن (دراسة تحليلية دلالية في قراءة الآيات القرآنية، Lisania: Journal of Arabic Education and Literature Vol.2, No.2, 2018 ص ۲۰۶.

۲۵- توشیهیکو ایزوتوسو. منبع قبلی، ص ۳۴.

۲۶- عبد الرحمن حللي، منبع قبلی، ص ۱۶.

۲۷- توشیهیکو ایزوتوسو، منبع قبلی، ص ۵۹.

۲۸- توشیهیکو ایزوتوسو، منبع قبلی، ص ۴۳.

اسلامی، و کلمه کتاب در درون نظام اسلامی که مربوط به خدا، وحی، پیامبر، وحی و اهل کتاب است، معنای آن برآمده از وابستگی متقابل است؛^(۲۹)

ایزوتسو در کتاب مفاهیم اخلاقی روش تحلیل خود را نوعی تفسیر زمینه ای می داند که تمام عبارات مشابه، متضاد و همسو را جمع آوری، مقایسه و به هم پیوند می دهد، وادعا می کند که معنای اصلی کلمات تغییر نمی کند، اما ترتیب آنها تغییر می کند.^(۳۰)

۴-۱-۴ حوزه ی معنایی

رشته آخرت شناسی: شامل محاسبات و انتشار است و حوزه معنایی مبتنی بر شبکه روابط است و زمینه ها و روابط معنایی در داخل سیستم جستجو می شود. و دیدن جهان شبکه مفهومی است و در اینجا ارزش ایستادن بر تفاوت فرهنگ وازگان و حوزه معنایی را دارد.

۴-۱-۵ تغییر معنایی

او مثال دومی را که امروزه به معنای خنثی آن است، برای حرکت به دنیای معاد شناسی در یک شبکه مفهومی ارائه می دهد: قیامت، قیامت و قیامت، این تغییر و دگرگونی معنایی ممکن است به واژه ای برسد که معنای اصلی خود را از دست بدهد. در اینجا این کلمه مانند کلمه کفر دوباره متولد می شود، پس کفر به معنای انکار در لغت عرب در برابر شکر است. بی ایمانی دیگر نقطه مقابل شکرگزاری نیست، بلکه به نقطه مقابل ایمنی تبدیل شده است^(۳۱).

۴-۱-۶ بافتار

در زبان شناسی و دستور زبان، بافت به مجموعه عناصر زبانی یا محیط زبانی، اجتماعی و عملی گفته می شود که یک کلمه یا جمله را احاطه کرده، یعنی مقدم و پس از آن یک کلمه یا جمله را در بر می گیرد و معنای آن یا تعبیر صحیح آن را تعیین می کند، تغییر می دهد یا نه. ودر نظر ایزوتسو رشته ای که مسئول مطالعه بافت زبانی است، عمل گرایی است. وقتی بافت زبانی با یک کلمه بی واسطه در عبارت داده می شود، از ریزمتن تلفظ می شود و وقتی معنای متن توسط بافتی با عناصر متعدد بیان می شود، بی واسطه نیست، از کل متن تلفظ می شود.

۲۹- توشیهیکو ایزوتسو، منبع قبلی، ص ۴۵.

۳۰- عبد الرحمن حللی، منبع قبلی، ص ۱۳.

۳۱- توشیهیکو ایزوتسو، المصدر السابق، ص ۴۸.

۴-۱-۷ مکانیسم تعادل بین زبان پیش از اسلام و زبان قرآن:

مقایسه ای بین فرهنگ جاهلی و پیشکسوت از یک سو و فرهنگ قرآنی از سوی دیگر انجام شد تا معنای اصلی آن مشخص شود. (۳۲). این ممکن است در مورد پیشنهاد توشیهیکو صادق باشد.

۴-۱-۸ روابط متن قرآن از نظر ایزوتسو:

چشم اندازهای ایجاد روابط هستی و ارتباط طبق جدول زیر شکل می گیرد.

نوع رابطه	تفسیر آن
رابطه وجودی:	خلقت تنها آغاز تسلط بر مخلوقات است. همه امور انسان، حتی ظریف ترین و به ظاهر مهم ترین جزئیات زندگی، تحت نظارت دقیق و رصد دقیق حضور «الله» سبحان است. مهمترین نکته در این زمینه این است که «خدا» در قرآن «خدایی است که عادل است و هرگز ظالم نیست».
یک رابطه ارتباطی غیرکلامی بین خدا و انسان	یا از بالا به پایین است و با فعل الهی (نزول آیات) و یا از پایین به بالا نشان داده می شود و به صورت «نماز» یا به طور کلی مناسک دینی به خود می گیرد.
رابطه زبانی:	این نوع ارتباط ممکن است از اعلی به پایین صورت گیرد و آن «وحی» به معنای مضیق و یا از پست به عالی است که به صورت «دعا» است.
رابطه عبودیت و بندگی	این رابطه از سویی از سوی خداوند به عنوان «رب» تمامی مفاهیم مربوط به عظمت، عظمت و قدرت مطلق او را در بر می گیرد، در حالی که از سوی انسان به عنوان «عبد» خود، مجموعه ای را می طلبد. مفاهیمی که شامل تسلیم، فروتنی، اطاعت مطلق و سایر ویژگی هایی است که معمولاً باید در یک بنده موجود باشد.
رابطه اخلاقی:	این رابطه مبتنی بر آن تقابل بسیار اساسی بین دو جنبه متفاوت است که در مفهوم «خدا»: خدای خیر، رحمت، بخشش و سخاوت نامحدود از یک سو، و خدای مجازات و عدالت شدید. از طرف دیگر قابل تشخیص است.

۳۲- يُنظر: ایزوتسو توشیهیکو، المصدر السابق، ص ۵۶.

این دومین تضاد مفهومی اصلی است که در نگاه قرآن به جهان قابل تشخیص است و آنها دو صورت اساسی کل جهان هستی هستند.	رابطه غیب و شهادت
--	-------------------

۵- نقد بینش معنایی آیزوتسو

پس از این سیر معرفتی در خواندن کتاب اهمیت سواری برای تفسیر متن قرآن، لازم است مطالب و نقدهای ثبت شده بر آن را در نکاتی خلاصه کنیم:

- ۱- رویکردی صرفاً معنایی است که رویکرد تاریخی را کنار گذاشته است.
- ۲- محقق توشیهیکو آیزوتسو در استناد به شعر بر یک نسخه تجاری غیرمستند مانند آیاتی از دیوان عنتره این شداد تکیه می‌کند، در حالی که موضوع آن ماهیت اسلامی دارد و از آنجا مفاد اساسی را بر آن بنا می‌کند و این یک نقص اساسی روش شناسی او است (۳۳).
- ۳- انتخاب کلمات کلیدی دلخواه بوده و مبنای محکمی که تحلیل را توجیه کند ندارد.
- ۴- مفهوم کلمه - مرکز نیز همینطور است. این شبهه ای که آیزوتسو بر آن بنا می‌کند، در چارچوب علمی و اصل عدم قطعیت و احتمال که هایزنبرگ ارائه کرده است، قرار نمی‌گیرد، بلکه بیشتر به فقدان ساختار نظری منسجمی گرایش دارد. توسط او تایید شده است. همچنین مفهوم محوری در کلام قرآنی که به عقیده آیزوتسو توحید است، قانع کننده به نظر نمی‌رسد، زیرا قرآن کریم از اعتقاد به سه تقسیم آن: توحید، نبوت و معاد صحبت می‌کند. (۳۴) او دید که آیزوتسو از تأثیر ابراهیمی در ساختن مفهوم خدا و محدود ساختن آن به میراث کتاب مقدس و مسیحی غفلت کرده است و می‌گوید: از منظر قرآن روشن است که مفهوم «خدا» میراثی کتاب مقدس (مسیحی یا یهودی) نیست. بلکه میراث ابراهیمی است که مدت‌ها در عربستان و مکه در دستور زبان خاصی می‌زیسته است، اما با گذشت زمان دستخوش تغییر و اصلاح شده است. (۳۵)، دگرگونی مفهوم خدا در دوران جاهلیت زمانی رخ داد که بت‌ها را واسطه و شفیع قرار دادند تا آنها را به خدا نزدیک کنند، سپس به شریک دیگران ختم شدند.

آیات فراوانی در قرآن وجود دارد که از کلمه خدا تمی شده است، چنانکه در سخنان حسین عبدالله عیید در رد نظر آیزوتسو آمده است و می‌فرماید: محقق واقعاً به درخشش پر زرق و برق عبارات کشیده

۳۳- يُنظر: إيزوتسو توشيهيكو، المصدر السابق، ص ۳۹.

۳۴- حسین، عبدالرحمن عیید، القرآن الکریم والمفاهیم الأساسية: دراسة في تطبيقات إيزوتسو الكلامية، الجامعة الإسلامية العالمية - مجمع البحوث الإسلامية (پاکستان)، مج ۴۸، ع ۴، ۲۰۱۳، ص ۵۵.

۳۵- عبد الرحمن الحاج، الخطاب السياسي في القرآن، السلطة والجماعة ومنظومة القيم، الشبكة العربية للأبحاث والنشر (لبنان)، ط ۱، ۲۰۱۲، ص ۱۴۲، ۱۴۳.

شده است. اثر مخدر مفاهيم كليدي را فراموش کرده ام در اولين گزارش هاي اعتقادي که در آن هيچ اشاره اي به اين مفهوم كليدي نشده است جادوگر (سبحان اسماء و صفات او) مثلاً سوره عصر که کوتاه ترين سوره در قرآن کریم که در آن تحدي ابدی صورت گرفته است و نه نام خدا و نه اسماء و صفات خداوند تبارک و تعالی در آن ذکر شده است و نه نامی از خداوند ذکر شده است. در دو معاوضه که حرز هر مسلمانی است و پیامبر صلی الله عليه و آله و سلم آنها را قبل از خواب و سایر کارها می خواند، سوره بلد، لیل، - طارق، ايس، الرحمن که یک سوره کوتاه نیست، فیل، ضحی، المعون، قریش، سوره قدر، از جمله شب شگفت انگیزی که هر مسلمانی هر سال مشتاقانه منتظر رمضان است. یکی از سوره هایی است که از نظر اعتقادی اهمیت دارد، و هر مسلمانی می داند که این سوره ها از اولين سوره هایی بودند که برای تثبیت عقیده و ارکان آن در دل و ذهن فرقه مسلمین نازل شدند که به احتمال زیاد متوجه نبود این نام شریف و مفهوم كليدي قادر مطلق نبودند. (۳۶) و اگر در ثبت این نکته ضروری، و اثبات آن با نام سوره ها، با محقق موافق باشیم، به برخی از صفات و عباراتی که به آن سوره ها انگ زده شده است، اشاره می کنیم، مانند تعویذ دو طلسم. معقول است، همانطور که معجزه فرض می کند، وجود حوادث عجیب و غریبی که تنها در خواننده و قهرمان تردید ایجاد می کند. (۳۷)

۵- تلاش برای یافتن کلمه محوری و قراردادی که معناشناسی را سامان می بخشد، بدعت محض ایزوتسو نیست، همانطور که نولدکه قبلاً در کتاب تاریخ قرآن خود این کار را انجام داده است، زمانی که در مراحل الرحمن الرحیم صحبت کرده است. نزول قرآن همانطور که تفسیر عینی قرآن در برداشت ما ریشه یابی میراثی و مرجع شناختی است که سزاوار توسعه و واکسیناسیون با برنامه های درسی است. نظریه مدرن به ویژه نظریه حوزه های معنایی و نه روند جدایی کامل از خاستگاه سنتی و تلاش های پیشینیان است، اول از همه، ایزوتسو توشیهیکو اظهار می دارد که این کتاب برای کسانی است که اسلام را می شناسند و این حقی است تا بتوانند موضوعات آن را دنبال کنند، اما این ادعا را که معناشناسی علمی برای متخصصان است، نادیده می گیرد و فراموش می کند. علاوه بر اضافه کردن مفهوم توسعه یافته خود از معناشناسی بدون پشتیبانی از آن با تعداد رویه ای و مفهومی قوی، زیرا او تنها به ارجاعات روش شناختی که روش شناسی را توضیح نمی دهد، بسنده می کند، و این در تضاد با آنچه او می گوید: این کتاب عمدتاً و عمدتاً کارگردانی شده است. در مورد کسانی که قبلاً اطلاعات

۳۶- حسین، عبدالرحمن عبید، القرآن الکریم والمفاهیم الأساسية: دراسة في تطبيقات إيزوتسو الكلامية، الجامعة الإسلامية العالمية - مجمع البحوث الإسلامية (باکستان)، مج ۴۸، ع ۴، ۲۰۱۳، ص ۵۳.
۳۷- ترفتان تودوروف، مدخل إلى الأدب العجائبي، تر. الصديق بوعلام، تق. محمد برادة، دار الكلام (المغرب)، ط ۱، ۱۹۹۳، ص ۵۳.

کلی و خوبی از اسلام دارند، در حالی که من گمان نمی‌کردم که آنها قبلاً دانش تخصصی در معناشناسی و روش شناسی آن داشته باشند. (۳۸)

۶- مرتب سازی واژه های کلیدی از کل فرهنگ لغت قرآن، بخش بسیار مهم و بسیار دشواری نیز خواهد بود

این کار یک متخصص معناشناسی است که می‌خواهد قرآن را مطالعه کند و تقریباً ممکن است مقداری از خودسری در انتخاب کلمات کلیدی او وارد شود. (۳۹)

نتیجه گیری

متن قرآنی حتی اگر مفاهیم معنایی آن تمام نشدنی باشد و با خواندن و با رویکردهای مختلف تجدید شود. ما به عنوان مسلمان وظیفه داریم مفاهیم و معانی آن را بخوانیم و در نظر بگیریم، همچنین باید متونی را که در مورد آن نوشته شده است مطالعه کنیم، این همان کاری است که توشیهیکو ایزوتسو ژاپنی در استفاده از معناشناسی به عنوان یک علم مدرن غربی در خواندن متن قرآن به عنوان یک قرائت درونی و ساختاری به عنوان یک متن انجام داده است.

از مقالات بررسی شده مشخص شد که اکثر آنها بدون ارائه رویکردی انتقادی و پیگیری به تمامی تحقیقات کتاب اقدام به معرفی پژوهشگران ژاپنی کرده اند، بنابراین کار ما در چارچوب فرانظریه قرار گرفته است و محقق به این موضوع پرداخته است. زیر سوال بردن عناصر سازنده نظریه عدم تناقض، هماهنگی، انتزاع و تعمیم. و لزوم پیوند درس میراث معنایی در تحقیقات علم مبدا با آنچه از رویکرد معنایی غربی به روز شده است.

منابع

۱- عربي

- الشيخ علي العبدود، الرؤية الكونية الإلاهية، الدوافع والمناهج، مؤسسة الكوثر للمعارف الإسلامية، ط ۱، ۱۴۳۳.

- ترفتان تودوروف، مدخل إلى الأدب العجائبي، تر.الصدیق بوعلام، تق.محمد برادة، دار الكلام(المغرب)، ط ۱، ۱۹۹۳.

- طه عبد الرحمن، التواصل والحجاج، سلسلة الدروس الافتتاحية، الدرس العاشر، كلية الآداب والعلوم الإنسانية أغادير، مطبعة المعارف الجديدة(المغرب) دط، دت.

۳۸- توشیهیکو ایزوتسو، منبع قبلی، ص ۳۰.
۳۹- توشیهیکو ایزوتسو، منبع قبلی، ص ۵۳، ۵۲.

- عبد الله الرشدان، علم اجتماع التربية، دار الشروق (الأردن)، ٢٠٠٨.
- أحمد مختار عمر، علم الدلالة، عالم الكتب (مصر)، ط ٥، ١٩٩٨.
- توشيهيكو ايزوتوسو، الله والإنسان في القرآن، علم دلالة الرؤية القرآنية للعالم، تر. تق. هلال محمد الجهاد، المنظمة العربية للترجمة (لبنان)، ط ١، ٢٠٠٧.
- عبد الرحمن الحاج، الخطاب السياسي في القرآن، السلطة والجماعة ومنظومة القيم، الشبكة العربية للأبحاث والنشر (لبنان)، ط ١، ٢٠١٢.
- عبد السلام المسدي، التفكير اللساني عند العرب، الدار العربية للكتاب (تونس)، ط ٢، ١٩٨٦.

٢- منابع خارجي

- Gharles Galand, édith salès-wuillemin, apports de l'étude des représentations sociales dans le Domaine de la santé, (Paris: cairn.info, 2009).

مجلة ها:

- حسين، عبدالرحمن عبيد، القرآن الكريم والمفاهيم الأساسية: دراسة في تطبيقات ايزوتوسو الكلامية، الجامعة الإسلامية العالمية - مجمع البحوث الإسلامية (باكستان)، مج ٤٨، ع ٤، ٢٠١٣.
- الحمادي أحمددي، جوهر علم الدلالة في القرآن (دراسة تحليلية دلالية في قراءة الآيات القرآنية، Lisania: Journal of Arabic Education and Literature Vol.2, No.2, 2018.
- عيسى العاكوب، دَرَسُ ايزوتوسو القرآني في مرآة عربية، مجلة مجمع اللغة العربية بدمشق.
- كمال مصطفى، أحمد هداية الله زركشي، قضية علم الدلالة عند توشيهيكو ايزوتوسو، مجلة لسان الضاد، الرقم ١، جامعة دار السلام النحاس، الإمام أبي جعفر. ١٤١٠ هـ.
- كوثر السويسي، التمثلات الاجتماعية: مقارنة لدراسة السلوك والمواقف والاتجاهات وفهم آليات الهوية، (المغرب: مجلة علم النفس العربي، ٢٠١٦ متاح على الرابط: www.ajopsy.com تاريخ النشر: 29 نوفمبر ٢٠١٩، تاريخ الاطلاع: ١٢-جوان-٢٠٢١.
- فتحي حسن ملكاوي، رؤية العالم عند الإسلاميين، إسلامية المعرفة، مجلة الفكر الإسلامي المعاصر، مج ١٢، ع ٤٥، ٢٠٠٦.
- مجله پژوهش ديني شماره 42، بهار و تابستان 1400.
- فصلنامه مطالعات قرآني، سال هشتم، شماره ٢٩، بهار ١٣٩٦.

كونفرانس ها:

- عبد الرحمن حللي، استخدام علم الدلالة في فهم القرآن قراءة في تجربة الباحث الياباني توشييهيكو إيزوتسو، Toshihiko Izutsu بحث مشارك في المؤتمر العلمي الدولي: "التعامل مع النصوص الشرعية (القرآن والحديث) عند المعاصرين" الذي تنظمه كلية الشريعة بالجامعة الأردنية وذلك خلال الفترة من ٦-٨ ذو القعدة ١٤٢٩ هـ - الموافق ٤-٦/١١/٢٠٠٨ م.

فرهنگ نامه ها:

- أندري لالاند، موسوعة لالاند الفلسفية، تعر. خليل أحمد خليل، أشر، أحمد عويدات، منشورات عويدات باريس، ط ٢، ٢٠٠١.

- ميجان الرويلي، سعد البازعي، دليل الناقد الأدبي، إضاءة لأكثر من سبعين تيارا ومصطلحا نقديا معاصرا، المركز الثقافي العربي (المغرب)/(لبنان) ط ٣، ٢٠٠٢.